

Rétina rätt och riktigt

Vesica, umbilicus, mellitus, tinnitus, vagina är fem välkända termer med ett gemensamt drag: de betonas på näst sista stavelsen. Varje latinlexikon och terminologibok bekräftar detta. Ändå misshandlas de ibland ute på kliniker och vårdcentraler. Tegnér's ord om att »en mot tio ställdes» har nog haft sin giltighet när en läkare eller sekreterare ställt upp till försvar för tinnitus eller vesica.

Bland de fem får inte *retina* vara med. Mycket talar för att den idag dominerande betoningen *retina* är den riktiga, i varje fall den riktigare.

Indicier mot invändningar

Betoningen *retina* i den nysst utkomna »Medicinens språk» [1] har föranlett invändningar. Jag ska därför dra fram några indicier, som möjligen kan göra även starkt *retina*-troende mindre trovissa, kanske till och med omvända någon.

För det första: en överväldigande majoritet bland svensk sjukvårdspersonal betonar idag på e. Detsamma är fallet i Norge och Danmark.

För det andra: av de svenska terminologiska ordböckerna har Lindskog-Zetterberg [2] och Lundh-Malmquist [3] båda varianterna, Dahlgren [4] endast *retina*. Svenska Akademiens ordlista, SAOL [5], ger båda möjligheterna, medan Bra Böckers stora läkarlexikon [6] bestämt sig för *retina*. Att rekommendera *retina* är att kämpa i kraftig motvind. De senaste upplagorna av den danska »Gyldendals fremmedordbog» [7] och den norska »Fremmedord blå ordbok» [8] har betoningen endast på e. (I skrivande stund ser jag dock att Bengt Lindskog helt satsar på *retina* i sin just utkommande »Medicinsk terminologi».)

För det tredje: i engelskan verkar *retina* med kort obetonat i ha härskat oinskränkt och oavbrutet. Termer som *angina*, *vagina*, *vesica* osv har däremot långt betonat i-ljud, på engelska [ai].

För det fjärde: till skillnad från ovan uppräknade ord finns inte *retina* i antikt latin utan dyker upp först i sen medeltid, det äldsta belägget enligt mig tillgängliga ordböcker är från ca 1300.

För det femte: italienskan

MEDICINENS SPRÅK

bevarar i allmänhet troget latinsk betoning. Alla de först nämnda termerna har gått in i italienskan något förändrade men med bevarad tonvikt på näst sista stavelsen. Så icke *retina*, som alltid har betonats på e.

En större italiensk etymologisk ordbok, Pianigiani [9], säger: »*retina*: veramente dovrebbe dirsi retina perché è diminutivo di rete collegato per falsa etimologia a retinere, ritenere», vilket betyder: »*retina*: egentligen borde det uttalas *retina*, eftersom det är diminutiv av *rete*, genom en felaktig etymologi hopkopplat med *retinere*, 'kvarhålla'.»

Det latinska verbet *retinere* har nämligen kort i, som därför skulle bli obetonat i en avledd term som *retina*. Tydligt känner det etymologiska lexikonet inte till någon annan betoning än *retina*. Intressant är också att -in uppfattas som ett diminutivsuffix, en funktion det har i italienskan men knappast i latinet. Den latinska diminutiven föreligger i *reticulum*, sv 'retikel'.

Oklar etymologi

För det sjätte: etymologin är inte helt klar. Många moderna språk (t ex germanska, slaviska, finska) har ett ord för nät i den egna termen, de har alltså uppfattat basen som det latinska *rete*, 'nät'. Mindre ordböcker är lika säkra på sin sak: *retina* är en bildning av latinets *rete*, 'nät'. Men ju större ordboken är, desto osäkrare tycks härledningen bli: »International dictionary of medicine and biology» (band 3, sidan 2478) [10] säger: »*retina* (Med L. probably from L. *rete* a net)» och det väldiga »Oxford English dictionary» (volym VIII, sidan 570) [11] har »*retina* (? f. L. *rete* net)». Varför denna tveksamhet?

I de ordböcker som utgår från ett samband med *rete* kan man hitta två typer av förklaringar, här illustrerade med två citat:

1. »á cause du réseau de vaisseaux sanguins qu'on y aperçoit» (Dauzat, sidan 629) [12], vilket betyder »på grund av det nät av blodkärl som man ser där».

2. »bestående av nervvävnad som breder ut sig såsom ett nät» (Svenska Akademiens ordbok, SAOB, band 18, spalt 1197) [13]. Dessa båda förkla-

ringar finns också i andra lexikon.

En rundringning till några svenska ögonläkare ger övervikt för en annan tolkning: den geléartade glaskroppen ligger tätt innesluten i näthinnan som fisken i nätet. Någon betecknar det som »långsökt» att likna blodkärlens mönster vid ett nät. Om nu inte *rete* är basen i *retina*, då kanske den italienska »felaktiga» härledningen rent av är rimlig? *Retinere* betyder 'kvarhålla' men också 'innehålla', 'behålla', och näthinnan som ögats 'behållare' är tydligen en bild som inte är alltför konstig. Kanske är *retina* närmare släkt med *retinaculum* (band) än med *rete*?

Dixi et salvavi *retinam* meam. Termens etymologi må vara en smula osäker, det mesta talar ändå för ursprunglig betoning på e. Denna har sedan behållits i en lång tradition, då och då bruten när man felaktigt buntat ihop *retina* med klassiska latinska ord som *vagina*, *intestinum*, *palatinus* etc, alla med det långa betonade suffixet -in. »Jag säger nog alltid *retina*, fast jag vet ju förstås att det egentligen skall vara *retina*», har doktorer ibland svarat på min fråga om betoningen. De kan nog våga byta ut förbehållet mot »för så hette det ju från början».

Hans Nyman

Hil lic, språkrådgivare,
Svenska Läkaresällskapet,
Stockholm

Referenser

1. Nyman H och Svenska Läkaresällskapet kommitté för medicinsk språkvård. Medicinens språk. Stockholm: Almqvist & Wiksell Medicin/Liber, 1996.
2. Lindskog B, Zetterberg B. Medicinsk terminologi lexikon. Stockholm: Nordiska Bokhandels förlag, 1988.
3. Lundh B, Malmquist J. Medicinska ord. Lund: Studentlitteratur, 1996.
4. Dahlgren S. Kortfattad medicinsk ordbok. 6:e uppl. Stockholm: Liber Utbildning, 1995.
5. Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 11:e upplagan. Stockholm: Norstedts förlag, 1986.
6. Bra Böckers stora läkarlexikon. Band 8. Höganäs: Bra Böcker AB, 1994: 137.
7. Brühl S. Gyldendals fremmedordbok. Köpenhamn: Gyldendal, 1960.
8. Berulfsen B, Gundersen D.

Fremmedord blå ordbok. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1986.

9. Pianigiani O. Vocabolario etimologico della lingua Italiana. 2 uppl. Genua: I Dioscuri, 1988.
10. John Wiley & Sons. International dictionary of medicine and biology. New York: Wiley Medical Publications, 1986.
11. The Oxford English dictionary. Oxford: Clarendon Press, 1933.
12. Dauzat A. Dictionnaire etymologique de la langue Française. Paris: Librairie Larousse, 1938.
13. Ordbok över svenska språket. Band 18. Lund: Svenska Akademien, 1949.

Kan patienten insättas på penicillin?

I Läkartidningen 3/97 efterlyses synpunkter på användningen av ordet amma. Enligt min mening mår ett språkligt känsligt öra inte väl av att höra att barnet ammar. Att amma skulle vara för människan och dia för djuren stämmer inte. Inom husdjurskötsel är ordet amko högst vedertaget. Amkon ammar sin kalv, men kan verkligen dibarnet amma sin mor?

Så en annan språkfråga. I våra journaler har under de senaste åren som en präriebrand spritt sig uttrycket »patienten insättes på ...» när man egentligen menar att det är en behandling som insättes. Man skriver alltså att patienten insättes på penicillin.

Patienten insättes eventuellt på ett undersökningsrum. Möjligen står patienten på en behandling, men inte sitter hon väl på exempelvis penicillin?

Så kan man undra varför *Helicobacter pylori* i litteraturen nästan alltid *eradikeras*. För andra bakteriers avrättning används ord som elimineras, slås ut etc.

Till sist ett par observerade journalgrodor. »Efter utredning och behandling här är patienten för dålig för att stå till arbetsmarknadens förfogande» och »Under behandling med antidepressivt medel har patienten drabbats av munterhet». Låter ju som en framgångsrik behandling men avsikten var förstås att det skulle stå muntorrhet.

Hasse Jansohn
f d distriktsläkare,
Jönköping